

ושוב "אל הפולנים"

"קדושים תהיו". קדושה מוסרית ודתית זאת מתמזגת השנה בזכרם של קדושי השואה. מיזוג זה מסומל עבורי בדמותו של ר' הלל צייטלין, איש הרוח והחזונות, אשר כל האופקים התרבותיים היו פתוחים לפניו, משפינוזה וניצ'שה ועד לרבי נחמן מברסלב וחב"ד, דרך שסטוב ודוסטויבסקי. ב-1942, רצחו הנאצים את צייטלין כשהוא עטור טלית ותפילין, וספר הזוהר בידו.

כשאחרי מלחמת העולם הראשונה, השתחררה פולין ממלכות הצארים הרשעה, פנה צייטלין בקריאה "אל הפולנים", קריאה שנכללה בספרו 'דבר לעמים'. ר' הלל דיבר על אלף שנות היסטוריה, בהן חיבר הקב"ה בין פולנים ליהודים. נגזר על עם ישראל גלות, הוא כותב, "הרחק נדוד אל מדבר העמים! תעה העם שנות מאות, וירא בנדודיו מקום מנוח מעט. ואמר לו [הקב"ה] פה – לין". והנה בפולין העצמאית "קמו... אנשים... אשר חשבו מחשבות גירוש, הרס ואובדן על בני ישראל בהכרית מהם כל ענף פרנסה בלי השאיר להם כל מחיה, ובבקש תמיד תואנות... להרע להם עד כי לא יוכלו נשוא". כשלעצמי אומר שאשתי ואני חבים את חיינו לפולין העצמאית. הורי ברחו ממנה, בגלל המחנק הכלכלי האנטי-יהודי המנוהל מגבוה, וחותני, הפטריוט שהתנדב לצבא הפולני, ברח כשראה את הפשעים האנטישמיים שאותו צבא ביצע. בקיצור, האנטישמיות הפולנית הצילה אותנו מהשואה. על כך אנו אסירי תודה לפולין.

פולין העצמאית הייתה אמורה להיות ארץ רב-תרבותית, אבל החזון הזה עוות ובוטל על ידי הפולנים. הם, כמובן, לא התנגדו לשיבת שיהודים בארצם, אבל שלושה מיליון? הלאומנים דרשו לגרשם ואף להורגם, המתונים הסתפקו בהתבוללות. ר' הלל מצטט אמרה נוצרית: "את אשר חיבר האל, אל נא יפרידו בני האדם. אלף שנות חיים משותפים בין שני עמים, האין זה דבר אשר רק יד הא-להים חוללה אותו?". והוא מוסיף את דברי החוזה הלאומי הפולני: "ישראל הוא האח הבכור אשר לעם פולין". כוונתו לאדם מיצקביץ' (1798-1855). בנו של ר' הלל, אהרון צייטלין, חוזר לדמות זאת, במחזהו 'אָסְתֶּרְקָה'. במעין חזון אומר מיצקביץ' לסופר היידיש הנודע, י"ל פרץ (1851-1915): "אבי מבני אדום / אמי – בת יהודים / ושמי – 'אדם' / עוד לא נשלם / עודנו 'דם'..." אמו של מיצקביץ' הייתה מצאצאי הפרנקיסטים. בהערה שהוסיף פרופ' יחיאל שיינטוך למהדורתו, מובאות כמה שורות מ"אבות", הפואימה הדרמטית של מיצקביץ': "מאם זרה – דמו, דם גיבורים קדום, שמו – ארבעים וארבע". מיצקביץ', שמוצאו מאם זרה, הפך סמל נוסף לחזון האינטליגנציה היהודית בפולין, דו-קיום ולסימביוזה היהודית-פולנית (המחזה נכתב ב-1932). י"ל פרץ אומר באותו מחזה: "פולין, ג'ליך וְלִילִי / יחדיו נתחברו / הַטְּוֹה! לילה כפול שתיים / כה דק הַעֲשָׂה / עד אוכל מקרבך / לשמוע ביידיש את קולו / של העולם". אנא, האמינו לי, הייתי מוכרח לתקן את המלים האחרונות כי טעיתי וכתבתי: "עד אוכל מקרבך / לשמוע ביידיש את קולו / של העולם". פולין! משפחתי קבורה ב'קברך', הקבר הרשום על שמך ב'טאבו' של עמי העולם.

מעניין! "שמו – ארבעים וארבע". אלא ששמו של מיצקביץ' – 'אדם', ו-44 הוא הגימטריא של 'דס'. אין ספק שבאיזה שהוא שלב טעה שמיצקביץ' בהבנת מה שאמרו לו. אהרון צייטלין "דרש" טעות זאת והפך אותה למסר: "ושמי – 'אדם' / עוד לא נשלם / עודנו 'דס'..." נראה לי שבדבריו מהדהדים דברי רבי נחמן מברסלב (ליקוטים מוהר"ן קמא, ו) אותם הכיר וודאי יפה, מלימוד עצמי או דרך אביו הקדוש. רבי נחמן מלמד אותנו שם, שהאדם צריך לתקן את ה'דס' שבשמו. אכן, תנועות הלאומיות רבות נשארו ב'דס', ולא הפכו ל'אדם'.

שלוש פעמים לא הפך ה'דס' ל'אדם'. פולין המשתחררת מרשעות הצארים, הייתה רווייה אנטישמיות, לה היו שותפים השמאל, הימין והכנסייה הקתולית גם יחד. פולין שהשתחררה מהנאצים ביטאה את יחסה לשארית הפליטה בפוגרום בקילצה ביולי 1946, בו שוטרים, חיילים ופועלים רצחו יהודים, כי אלה "שחטו" ילדים כדי להשתמש בדמם לפסח. אף את המצבה שהוקמה לזכר קורבנות פוגרום זה נהרסה. אף פולין הקומוניסטית ביטאה את עצמה באנטישמיות, בתקופה שאחרי מלחמת ששת הימים.

"לא תתעב פולני כי גר קייִת בְּאֶרְצוֹ". ולמרות זאת, זכור! זכור את חסידי אומת פולין. זכור, להבדיל את הרוצחים, אך גם את אלה שסייעו או שיתפו את עצמם ברצח, הסכימו עם הרוצחים, נהנו מהרצח, קל וחומר כשהם רצחו את אלה שניסו לחזור לבתיהם, שבינתיים נתפסו על ידם. לפעמים גם קורבן הוא רוצח. אל תאמינו לסיפור האונס. פולין נאנסה על ידי גרמניה, הגרמנים על ידי הנאצים, והנאצים עצמם – כך לימדה חנה ארנדט – על ידי קבוצה קטנה של פושעים. כל האחרים לא היו אלא פקידים אפורים או כאלה שנלכדו בתוך כורי העכביש של הטוטליטריזם. אפילו לא למען יחסים בינלאומיים אסור לעבור על מצוות 'זכור'. 'זכור' כי הנאום בפרלמנט הפולני הגיע מאוחר מדי. הבה נקווה להתחלה חדשה. על כל פנים, אותם "יותר מדי" יהודים שהיו בפולין כבר לא יפריעו לכם לפתח את הלאומיות הפולנית. אדם מיצקביץ' איבד בשואה את אמו.